

สรุปและเสนอแนะ

ผลจากการวิเคราะห์และวิจารณ์สมุทรโฆษคำฉันท์ส่วนที่แต่งสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยละเอียด ทั้งด้วยการค้นคว้าเทียบเคียงหลักฐานทางประวัติการแต่งจากพงศาวดาร คำานานเอกสาร และคำสันนิษฐานต่าง ๆ เท่าที่มี และด้วยการศึกษาค้นคว้าตัวของ สมุทรโฆษคำฉันท์ ทั้งในแง่รูปแบบ เนื้อหา และกลวิธีเชิงวรรณกรรมต่าง ๆ เพื่อแสดง ลักษณะความคล้ายคลึง หรือแตกต่างกับวรรณกรรมที่มีตำนานการแต่งเกี่ยวของพัวพันกัน ทั้งที่ได้นำมาเรียบเรียงไว้แต่ละประเด็นโดยลำดับในบทที่ ๒ - ๔ นั้น อาจสรุปเป็น หัวข้อสั้น ๆ ได้ดังนี้

๑. ประวัติการแต่งสมุทรโฆษคำฉันท์สมัยกรุงศรีอยุธยา ตามคำกล่าวที่ว่าเป็น ผลงานร่วมของกวีสองท่านในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ไม่มีหลักฐานที่ควร เชื่อถือได้เป็นเครื่องยืนยันแต่อย่างใด) ที่มาของความเชื่อดังกล่าวก็มีแต่คำปรารภใน สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกในรศ ท้ายเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ ซึ่งอาจตีความต่างจากที่ เข้าใจกันอยู่ได้อีกแนวหนึ่งว่า สมุทรโฆษคำฉันท์เป็นนิพนธ์ของ "มหาราช" และสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงคัดลอกไว้เป็นฉบับหลวงสืบมา มีใ้ชื่อว่าทรงพระราชนิพนธ์เอง นี้แหล่งหนึ่ง อีกแหล่งหนึ่งก็คือตำนานศรีปราชญ์ที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เป็นผู้รวบรวมขึ้นไว้ ซึ่งทั้งขาดหลักฐานยืนยัน และทั้งมีเนื้อความขัดแย้งกัน เองในตัวจนสุดที่จะยอมรับได้ว่าเป็นเรื่องจริง โดยตลอด

๒. นอกจากพระปรารภในสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก และตำนาน ศรีปราชญ์ที่กล่าวแล้ว หลักฐานอื่นที่ผูกพันสมุทรโฆษคำฉันท์ไว้กับรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชก็ไม่มีแน่ชัด คงเป็นแต่คำสันนิษฐาน เกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้คือ

- ก. พระนามรามาริบัติ ที่ถูกอ้างถึงในคำปรารภต้นเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์
- ข. ความสามารถในเชิงคหศาสตร์ของพระสมุทรโฆษ
- ค. ความเจริญในเชิงวรรณกรรมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ซึ่งวิทยานิพนธ์นี้พิสูจน์โดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตามแนวเหตุผลแล้ว ได้ผล
จากตรงกันข้ามกับที่เคยเชื่อถือกันว่าดังนี้

ก. พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีคำว่า "รามาชิปติ"
ประกอบพระนามได้หลายพระองค์ ว่าเฉพาะที่ชานพระนามว่า "รามาชิปติ" โดยตรงจาก
แรกสร้างกรุงมาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็มีถึงสามพระองค์ คือ

สมเด็จพระรามาชิปติที่ ๑ (อุทอง)

สมเด็จพระรามาชิปติที่ ๒

สมเด็จพระรามาชิปติที่ ๓ (คือ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช)

ซึ่งแม้จะตัดพระองค์แรกออกเสีย ก็ยังคงเหลืออีกพระองค์หนึ่ง ที่ทรงพระบรมเชษานุภาพ
ไม่ยิ่งหย่อนกว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือ สมเด็จพระรามาชิปติที่ ๒

ข. ในด้านความสามารถเชิงคชศาสตร์ ก็ปรากฏว่าสมเด็จพระรามาชิปติ
ที่ ๒ มีหลักฐานความชำนาญในเชิงคชศาสตร์ ยืนยันชัดเจนยิ่งกว่าสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช กล่าวคือ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงพระราชนิพนธ์ตำรา
พิไชยสงครามขึ้น และหลักฐานความสนใจในวิชาคชศาสตร์ทั้งในพงศาวดารและในวรรณ-
กรรม มีอยู่ในระยะใกล้เคียงกับรัชกาลสมเด็จพระรามาชิปติที่ ๒ มากกว่า ช่างเผือก
เชือกแรกที่ได้นำในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และลลิตยวนพ่ายซึ่งแต่งขึ้นสรรเสริญ
พระมหากษัตริย์พระองค์นั้น เป็นหลักฐานที่ชัดเจนมากกว่าโคลงสรรเสริญพระเกียรติ
สมเด็จพระนารายณ์ ฝีปากพระศรีมหาสมุทร ซึ่งอันที่จริงก็มีได้ยืนยันว่าสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช ทรงมีความเก่งกล้าในคชศาสตร์สักเพียงไร เพราะมีได้ทรงคล่องช้างด้วย
พระองค์เอง ถ้าเทียบกันแล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ทรงสมควรได้รับคำยกย่อง
ว่าสามารถในเชิงคชศาสตร์ยิ่งกว่ามากนัก

ค. ในด้านความเจริญทางวรรณกรรม ปรากฏว่ารัชกาลสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชนั้น มีแต่คำเล่าลือว่าเป็นยุคทองของวรรณกรรม แต่ผลงานวรรณกรรม
ที่มีหลักฐานแน่นอนว่าแต่งในยุคนี้จริงนั้นมีอยู่น้อย และเป็นประเภทโคลงสี่สุภาพแต่งอวด
ปฏิภาณสั่งสอน หรือสรรเสริญพระเกียรติชนาคสั้น ๆ เท่านั้น ผลงานที่แต่งด้วยคำประพันธ์

ประเภทฉันทน์ มีแน่แท้ที่ปรากฏเป็นตัวอย่าง "คำบุราณ" อยู่ในจินตคามณี ซึ่งนับว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระราชดำรัสให้พระมหาราชครูแต่งขึ้นเพื่อฟื้นฟูความรู้ ภาษาไทยค่านกระแสดั้งเดิมธรรมฝรั่งเศษ นอกจากนั้นแม้เรื่องเสื่อโคคำฉันทน์ซึ่งภาษาใหม่ พอเข้าร่วมกับนิพนธ์ของพระศรีมโหสถได้ ก็มีได้มีหลักฐานโดยยืนยันว่าแต่งขึ้นในรัชกาลนี้ ส่าเหตุการณ์แต่งจินตคามณีนี้เองเป็นเครื่องทอนชื่อเสียงเรื่องวรรณกรรมของสมัย และยัง พิเคราะห์สภาพทางประวัติศาสตร์ก่อน และระหว่างรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประกอบเข้าค้วยแล้ว ก็ยังเห็นได้ชัดว่าค่าเล่าสื่อในเรื่องความเจริญทางวรรณกรรมของ ยุคนั้นมีหลักฐานน่าเชื่อ่น้อยมาก และไม่ควรถือเลยในส่วนที่เกี่ยวกับวรรณกรรมคำฉันทน์ เพราะ "คำบุราณ" ที่ปรากฏอยู่ในจินตคามณีก็มีใช้ฝีมือกวีในรัชกาลนั้น ถึงหากจะถือ เสื่อโคคำฉันทน์เป็นผลงานในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไปก่อนได้ เสื่อโคคำฉันทน์ ก็มีใช้วรรณกรรมคำฉันทน์ชั้นกิลิศไม่ ปรากฏข้อที่น่าสนใจว่าในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตร โลกนาถนั้นเสียอีก ยังมีหลักฐานความนิยมแต่งคำประพันธ์ประเภทฉันทน์ที่อยู่ในมหาชาติ คำหลวง ซึ่งเป็นผลงานในสมัยนั้นอย่างแน่นอน และลักษณะเชิงฉันทลักษณ์ของฉันทน์ใน มหาชาติคำหลวง ก็ยังคงคล้ายคลึงกับสมุทรโฆษคำฉันทน์อย่างยิ่งค้วย แม้ผลงานที่แต่งค้วย โคลง เช่น ลิลิตพระลอ ทวาทศมาส และกำสรวล ซึ่งแต่เดิมเคยนึกว่าเป็นผลงานใน รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็ปรากฏโดยหลักฐานทางภาษา ส่วนนวนิโหวหาร ว่า เป็นผลงานในระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กับรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๒ นี้เอง สภาพการณ์ทางประวัติศาสตร์จากช่วงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตอนปลาย ไปจนกระทั่งปลายรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็ราบรื่น อำนวยโอกาส แก่ความเจริญเชิงวรรณกรรมยิ่งกว่าสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเต็มไปด้วยความ แดกราว รุ่งววย และยังมีอารยธรรมตะวันตกรุกเข้ามาประสมอีกค้วย สรุปได้ว่าช่วง ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นี้สมควรได้ ชื่อว่ายุคทองแห่งวรรณกรรม ซึ่งมีสภาพเหมาะที่จะเป็นสมัยกำเนิดของสมุทรโฆษคำฉันทน์ ยิ่งกว่ารัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นอันมาก

๓. จากการศึกษาตัวบทของสมุทรโฆษคำฉันทน์ส่วนที่แต่งสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยตรง ได้ผลดังนี้

ก. สมุทรวินิจฉัยคำฉันท์ส่วนที่แต่งในสมัยอยุธยาทั้งหมดอาจเป็นผลงานของ กวีผู้เดียว เพราะหลักฐานที่ทำให้เชื่อว่าเป็นผลงานของกวีสองท่านนั้น ไม่มีน้ำหนักควร เชื่อถือได้ และสำนวนโวหารที่แต่งนั้นราบรื่นเสมอกันโดยตลอด ถ้าเป็นกวีสองท่าน แม้จะมีความสามารถเสมอกันก็น่าที่จะมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเองให้สังเกตได้ อย่างไรก็ดี ถึงหากว่าเป็นผลงานของกวีผู้ทรงความสามารถเป็นพิเศษถึงสองท่านจริง ขอพิสูจน์ จากหลักฐานทางประวัติ ก็แสดงให้เห็นปรากฏว่า กวีสองท่านนั้นไม่อาจเป็นพระมหाराชาครู และสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เลย

ข. สมุทรวินิจฉัยคำฉันท์ส่วนที่แต่งสมัยอยุธยา และธนบุรีคำฉันท์ ซึ่งมีตำนาน การแต่งพันกันนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ควรยอมรับว่าเป็นผลงานร่วมสมัยกันจริง และ อาจจะเป็นงานนิพนธ์ของกวีคนเดียวกันได้ แต่ทั้งสองเรื่องมีลักษณะต่างจากเสื่อโคคำฉันท์ จนเกินกว่าที่จะเป็นผลงานร่วมสมัยกันได้

ค. โดยรูปแบบ เนื้อหา ลักษณะ กลวิธี เจริญวรรณกรรมและทัศนคติที่แสดง ออก สมุทรวินิจฉัยคำฉันท์มีลักษณะสมคล้อย คล้ายคลึงกับวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น เช่น มหาชาติคำหลวง ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตพระลอ ทวาทศมาส ซึ่งมีสมัยกำเนิดอยู่ระหว่างรัชกาล สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ความคล้ายคลึงนี้อาจ เห็นได้ชัดเจน ถึงแม้ว่า แนวเรื่องและลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้จะต่างกันก็ตาม อนึ่ง จาก การวิเคราะห์ท่วงทำนอง เจริญวรรณกรรมของสมุทรวินิจฉัยคำฉันท์นี้ ได้ย้อนไปถึงผู้แต่งประการหนึ่ง คือ ผู้นิพนธ์สมุทรวินิจฉัยคำฉันท์นี้น่าจะเป็นคนคนเดียวกัน และสมควรจะเป็นชติยสกุลมากกว่า พราหมณ์ เห็นได้จากการที่พิถีพิถันพรรณนากระบวนการทพิศิก ละเอียคลอออก สมจริง แต่ มิได้พรรณนาการประกอบพิธีต่าง ๆ มากนัก และการพรรณนาก็เป็นรูปมองจากมุมของผู้ ที่ร่วมในพิธีนั้น มีใช้อย่างเป็นเจ้าพิธีโดยตรง

๔. ผลสรุปจากการวิเคราะห์และวิจารณ์ทุกประเด็น บ่งว่าสมุทรวินิจฉัยคำฉันท์ สมควรจะมีสมัยกำเนิดอยู่ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระรามา ธิบดีที่ ๒ นั้นเป็นแน่ แต่การระบุตัวผู้แต่งนั้นยากที่จะทำได้ ด้วยหลักฐานแวดล้อมมีน้อย หากจะถือเอาพระปรารภในกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีศรีนโรธ เป็นแนวทางว่าผู้นิพนธ์คือ

"มหาราช" ซึ่งโดยลักษณะคำ ย่อมหมายถึงพระมหากษัตริย์ มีไชยราชครู ประกอบกับ ความประสงค์ที่ผู้พิมพ์ระบุไว้ในคำปรารภนั้น เรื่องว่าแต่งตั้งตามรับสั่งของพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ก็น่าที่จะยอมรับว่า ผู้แต่งคือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นตามพระราชดำรัสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นพระราชบิดา หรือสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ซึ่งเป็นพระเชษฐาธิราช พระองค์ใดพระองค์หนึ่งแต่ก่อนที่จะเสด็จขึ้นครองราชย์เอง คำานการที่ทรงพระราชนิพนธ์ค้างไว้ นอกจากอาจจะเป็นด้วยหมกพระราชประสงค์แต่เพียงนั้นแล้ว อาจเป็นด้วยหลังจากขึ้นครองราชย์แล้วทรงมีพระราชกิจมากจนไม่มีเวลาว่างสำหรับทรงพระราชนิพนธ์ต่ออีกก็เป็นได้

ในประเด็นเกี่ยวกับผู้แต่ง มีข้อคิดที่ใคร่เสนอแนะประการหนึ่ง คือ ด้วยเหตุที่ลิลิตพระลอมีความคล้ายกับสมุทรโฆษคำฉันท์หลายประการ รวมทั้งสำนวนโวหาร ภาษาที่ใช้ นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ จึงได้สันนิษฐานว่า "มหาราช" ผู้แต่งสมุทรโฆษคำฉันท์ เป็นกวีคนเดียวกับที่แต่งลิลิตพระลอนั้นเอง และแม่ฉลวไคราะห์ของวิทยานิพนธ์นี้จะแสดงว่าสมุทรโฆษคำฉันท์ มีใช้ผลงานของพระมหาราชครู ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตามความเชื่อของ นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ แต่ก็ยังแสดงให้เห็นว่าสมุทรโฆษคำฉันท์ และลิลิตพระลอนั้น เป็นผลงานร่วมสมัยกันอยู่ ทั้งลิลิตพระลอนั้นปัจจุบันก็เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นผลงานวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้นด้วย ข้อที่ใคร่เสนอแนะจึงเป็นประเด็นกลับกับความเชื่อของ นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ โดยปริยาย กล่าวคือ ผู้แต่งลิลิตพระลอนั้น อาจเป็นคนเดียวกับผู้แต่งสมุทรโฆษคำฉันท์ คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นั้นเอง ก็เป็นไปได้ ผู้สนใจลิลิตพระลอในเชิงประวัติศาสตร์น่าจะเอาความคิดนี้ไปวิเคราะห์เพิ่มเติมได้อีก หวังว่าวิทยานิพนธ์นี้จะ เป็นพื้นฐานและแนวทางสำหรับผู้สนใจศึกษาปัญหาประวัติของลิลิตพระลอ และวรรณกรรมสมัยอยุธยาที่ยังไม่อาจกำหนดสมัยที่แต่งและผู้แต่งได้ เรื่องอื่น ๆ อาทิเช่น นิราศสี่คา และคำฉันท์คุณผีสังเวทกล่อมช่างสำนวนแก่นั้นใดบ้างตามสมควร

อนึ่ง เนื่องจากวิทยานิพนธ์นี้ มุ่งวิเคราะห์และวิจารณ์สมุทรโฆษคำฉันท์ส่วนที่แต่งสมัยกรุงศรีอยุธยา เพื่อความกระจ่างในปัญหาเชิงประวัติเป็นสำคัญ เมื่อวิเคราะห์ลักษณะเชิงวรรณกรรม หรือลักษณะเชิงวัฒนธรรม ก็กล่าวแต่ในแง่ที่จะเป็นประโยชน์ต่อปัญหาเชิงประวัติเพื่อให้เข้ากับจุดประสงค์หลัก ยังมีปัญหาเกี่ยวกับสมุทรโฆษคำฉันท์อีก

มากมายที่ควรแยกวิเคราะห์เป็นเรื่องพิเศษเฉพาะให้ลึกซึ้งต่อไปอีก ได้แก่

๑. อิทธิพลเชิงวรรณกรรมของสมุทรโฆษคำฉันท์สำนวนที่แต่งสมัยกรุงศรีอยุธยา
ต่อสมุทรโฆษคำฉันท์ส่วนที่เป็นพระนิพนธ์ในกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส และ/หรือ
วรรณกรรมคำฉันท์เรื่องอื่น ๆ ที่แต่งขึ้นภายหลัง

๒. พัฒนาการเชิงฉันทลักษณ์ของสมุทรโฆษคำฉันท์ส่วนที่แต่งสมัยกรุงศรีอยุธยา

๓. ภาพพจน์ในสมุทรโฆษคำฉันท์

๔. สังคมไทยสมัยอยุธยาตอนต้นเท่าที่ปรากฏในสมุทรโฆษคำฉันท์ส่วนที่แต่ง
สมัยกรุงศรีอยุธยา การวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรมโดยตรง

๕. ความสัมพันธ์ระหว่างมหาชาติคำหลวงกับสมุทรโฆษคำฉันท์ ทั้งในแง่รูปแบบ
ฉันทลักษณ์ โครงสร้าง เนื้อหา และอื่น ๆ

อนึ่ง ควรศึกษาวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้นที่ยังมีปัญหาเชิงประวัติเช่น
ท้าวศมาส คำฉันท์คุณหญิงสังเวทยกล่อมช้าง สำนวนเก่า ฯลฯ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย